

ZESENTWINTIGSTE PACIFICATIELEZING

De Pacificatie van Gent her(be)dacht

Johan DECAVELE

larcier

*De Pacificatielezingen vzw organiseert prestigieuze lezingen die de rijke
erfenis van de Pacificatie van Gent (1576) levend houden.*

*Lieven Decaluwe, Gent, Igno Sutorius, Breda, Fried Stockman, Destelbergen,
Aloys Tijdink, Haaren, Stefaan D'haeze, Gent, Wim Beelaert, Gent,
Wim Vanbiervliet, De Pinte, Geertrui Ryckaert, Gent*

www.pacificatielezingen.org
Zetel: Kasteellaan 72 – B-9000 Gent

*De zesentwintigste lezing werd gehouden in de Grote Kerk in Breda op
21 november 2009*

© Johan Decavele, Merelbeke

© Groep De Boeck NV, Brussel, 2009
Departement Larcier Gent
Coupure Rechts 298 – 9000 Gent

Verantwoordelijke uitgever: Georges Hoyos, Afgevaardigd bestuurder, Groep De Boeck

Alle auteursrechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en uitgever.

DE PACIFICATIE VAN GENT HER(BE)DACHT

Johan DECAVELE

De tweespalt tussen hoge magistraten die vandaag België beroert, is geen nieuw fenomeen. In de zomer en de herfst van 1576 was er tussen de leden van het opperste rechtscollege van het graafschap Vlaanderen, de Raad van Vlaanderen met zetel in het Gravensteen in Gent, ook al een felle onderhuidse spanning, meer bepaald inzake de aan te nemen houding tegenover andersgelovigen. Meer dan in welke andere stad van de Nederlanden ook, woedde tijdens de maanden die aan de Pacificatie van Gent voorafgingen, in de stad zelf waar ze tot stand kwam de repressie tegen protestanten nog in volle hevigheid. Een twaalftal anabaptisten werd daar toen gearresteerd, zes van hen werden in juli 1576 terechtgesteld¹. De aanstichter was niemand minder dan de beruchte meester Jacob Hessele. Al sinds de jaren 60 had die, eerst als advocaat, later als raadsheer in Gent, naam gemaakt als onverbidelijke ketterjager, reden trouwens waarom Alva hem in 1567 opnam in zijn Raad van Beroerten. Daar stelde Hessele onder meer de doodvonnissen op tegen de graven van Egmont en Horne. Toen Alva in 1573 terugging naar Spanje, nam hij zijn taak van raadsheer in Gent weer op. Hij was de sleutelfiguur in de zeer hevige kettervervolging in die stad in 1576. Tegenover zulk een machtige havik moesten andere Gentse raadsheeren zich voorlopig gedeisd houden. Enkelen hadden in 1566-1567 gematigdheid bepleit tegenover de calvinisten, en ze zouden na de Pacificatie spoedig opnieuw op het voorplan treden. Zij hebben zich niet in het minst verzet tegen de arrestatie van Jacob Hessele door de Gentse putschisten op 28 oktober 1577, en evenmin was er bij hen enige blijk van protest toen hun collega een jaar later door de heer van Ryhove, de calvinistische volksleider van Gent, brutaal uit de gevangenis werd gehaald en vervolgens, op

¹ J. DECAVELE, "Naentken Stevens uit Zottegem in 1576-1577 als doopsgezinde gevangen in het Gravensteen te Gent" in *Het Land van Aalst*, 61(2009), p. 140-144. Het is aan te nemen dat de razzia's in Gent verband hielden met een monsterproces in Londen in 1575-1576 tegen dopers, hoofdzakelijk afkomstig uit Gent en omgeving, een ketterproces dat aanleiding gaf tot hevige beroering in de Nederlandse Vluchtelingenkerk van de Austin Friars en bij protestanten in het thuisland. A. DUKE, "Martyrs with a Difference: Dutch Anabaptist Victims of Elizabethan Persecution" in J. POLLMAN en A. SPICER (eds.), *Dissident Identities in the Early Modern Low Countries*, Farnham, 2009, p. 199-221.

de weg naar Kortrijk, zonder enige vorm van proces gruwelijk vermoord in Sint-Denijs-Westrem...

Het is één van de verhalen die als het ware in een notendop de woelige ontwikkelingen samenvat in Gent en in de Lage Landen vóór, tijdens en na de Pacificatie. Hoewel het nog wel de stad zelf was waar de Pacificatie ondertekend werd die spoedig de grootste slijtzwam zou gaan vormen, toch gaan we het vandaag hebben over veel tekenen van vreedzaam samengaan, democratische besluitvorming, tolerantie, religieuze pluriformiteit.

Eerst wil ik kort herinneren aan de voorafgaande gebeurtenissen. In de zomer van 1566 waren er de massale hagenpreken geweest, omdat de calvinisten het niet langer namen dat hun de publieke verkondiging van het 'Ware Woord' door de overheid ontzegd werd. Daarop volgde de uitbarsting van de Beeldenstorm, een spoor van vernieling in kerkelijke gebouwen achterlatend. Er was in die dagen maar weinig weerwerk geboden door de katholieken en op vele plaatsen wisten de protestanten vrijheid van godsdienstoefening te verwerven. Maar landvoogdes Margaretha van Parma maakte daar in de Goede Week, de week vòòr Pasen 1567, alweer een einde aan. Hoewel Willem van Oranje enkel kon ten laste gelegd worden matigend te zijn opgetreden tijdens de troebelen, weigerde hij zijn eed van trouw aan de landvoogdes te hernieuwen, en vertrok hij vanuit 'zijn' Breda naar het stamslot de Dillenburg in Nassau. Voorgoed zo leek het. U kent ongetwijfeld de woorden waarmee Egmont en Horne van hem afscheid zouden hebben genomen: 'Vaarwel, Prins zonder land', waarop Oranje antwoordde: 'Vaarwel, Graven zonder hoofd'.

De rust in het land was eigenlijk al hersteld, toen de hertog van Alva aan het hoofd van een groot leger in augustus 1567 zijn intocht deed in Brussel. Hij kwam als koning Filips' instrument om de Nederlanden voortaan krachtdadig te regeren naar Castiliaans model. Het uitroeien van de laatste verzetshaarden, het breken van de macht van de statenvergaderingen, het hervormen van het recht en de fiscaliteit, het bestraffen van de schuldigen aan de troebelen door een uitzonderingsrechtbank: ziedaar het doel dat Alva zich stelde. Zijn Raad van Beroerten sprak zo een 1100 doodvonnis uit, terwijl ruim 11.000 andere schuldigen bij verstek verbannen werden onder verbeurdverklaring van hun bezittingen. De graven van Egmont en Horne waren de meest prominente slachtoffers.

Aan verzet van binnenuit tegen dit straffe regime viel er gewoon niet te denken. Alva bleek dus al met al het land stevig onder controle te hebben, toen er zich in 1572 een onverwachte gebeurtenis voordeed: *'Den 1sten april verloor Alva zijnen Briel'*. Den Briel, het Hollandse havenstadje Brielle, werd die dag onverhoeds door de watergeuzen ingenomen. In de daaropvolgende weken wisten die zich meester te maken van grote delen van Holland en Zeeland. Met uitzondering evenwel van de grote steden Middelburg en Amsterdam, die de zijde van de koning bleven houden. Waar ze de macht wisten te grijpen, voerden de geuzen het calvinisme in. Willem van Oranje, die hun de kaperbrieven had verleend, kwam nu terug en stelde zich aan het hoofd van de Opstand. De 'Eerste Vrije Statenvergadering', in juli 1572 bijeengekomen in Dordrecht, erkende hem als stadhouder van Holland. Nog in Dordrecht nam de Prins in oktober 1573 deel aan het calvinistische Avondmaal. Aldus werd hij officieel lidmaat van de gereformeerde kerk, wellicht minder uit religieuze overtuiging dan om aldus te laten blijken dat hij de protestantse diehards als zijn meest strijdbare en standvastige medestanders beschouwde.

Alva van zijn kant tilde aanvankelijk niet zwaar aan de inval en maakte zich sterk er snel een einde aan te kunnen maken. Maar tot verbazing van velen wisten de geuzen zich te handhaven. De Opstand werd een slepende zaak. Het feit dat de rebellen de monding van de grote rivieren beheersten, betekende op de duur een ondraaglijke belasting voor de internationale handel van de grote steden van het Zuiden. Bijgevolg gingen er daar meer en meer stemmen op om dan toch maar te proberen tot een vergelijk te komen met Holland en Zeeland. Een eerste poging in 1574, hier in Breda, liep spaak op de godsdienstkwestie. In 1576, vier jaar na het uitbreken van een verwoestende burgeroorlog, snakte iedereen in de Nederlanden naar vrede en was de aandrang om de onderhandelingen te herbeginnen onstuitbaar. Daarbij kwam dat, na het vertrek van Alva in 1573, hier niemand nog in staat was de sinds lang niet meer betaalde Spaanse *tercios* in toom te houden. Toen die, na de inname van Zierikzee op 29 juni 1576, onder hun zelfgekozen *elettos* plunderend afgezakt kwamen naar de rijke gewesten Vlaanderen en Brabant, het leeg geplunderde Aalst als hun roofoest inrichtten, en van daaruit Antwerpen en Gent bedreigden, kwamen de zuidelijke gewesten snel in beweging. Voor het eerst lukte hun dat nu op eigen houtje, omdat door de plotse dood van landvoogd Luis de Requesens er geen eigenlijk centraal Spaans gezag meer aanwezig was in het land.

De Staten van Brabant namen het voortouw, spoedig gevolgd door Henegouwen en Vlaanderen. Die riepen op eigen initiatief een buitengewone vergadering van de Staten-Generaal samen in Brussel – iets wat door en door onwettelijk was – en stelden zich in de plaats van de vorst. De leden van de Raad van State (zeg maar de regering) werden in volle vergadering gearresteerd en slechts weer vrijgelaten om slaafs toch enige schijn van wettelijkheid te geven aan de beslissingen van de statenvergadering (zeg maar de ‘volks’-vertegenwoordiging). In al die hoge Brusselse kringen, ook bij de ontevreden Brabantse prelaten die de inlijving van hun abdijen bij de nieuwe bisdommen nooit hadden verteerd, en niet te vergeten bij de Brusselse bevolking, was Filips van Marnix van Sint-Aldegonde (zelf een geboren Brusselaar) onvermoeibaar in de weer voor de zaak van Willem van Oranje. Die laatste op zijn beurt stond in contact met onder meer de stadhouder van Antwerpen, met abt Jan van der Linden van Sint-Geertrui in Leuven, met burgemeester Hendrik de Bloyere van Brussel, met de Gentse schepen Jan van Hembyze, iemand die wraak had gezworen tegen de Spanjaarden sinds zijn zoon, voorzien van ‘s Prinsen kaperbrief, tijdens een zeegevecht om het leven was gekomen. Oranjes vloot kwam op de Schelde voor de muren van Antwerpen stevenen en zijn soldaten stuurde hij naar Gent. Al zongen die daar bij hun défilé in de straten de bekendste geuzenliederen, ze werden er maar al te graag geduld, omdat ze het enige verweer vormden tegen het erg onrustige bezettingsgarnizoen van de Spaanse citadel. De vredesonderhandelaars, die al sinds 19 oktober bijeen waren in het Gentse stadhuis, hoorden tijdens hun beraadslagingen de beschieting van het Spanjaardenkasteel.

Het was Willem van Oranje zelf die Gent had aangewezen als ontmoetingsplaats. De stad was volgens hem veiliger (natuurlijk: zijn troepen waren daar!) en makkelijker bereikbaar dan Brussel. De Prins vroeg wel een vrijgeleidebrief voor zijn afgevaardigden. De beide delegaties arriveerden op 17 oktober 1576 in Gent en begonnen twee dagen later aan hun onderhandelingen op de Collatiezolder (thans de Arsenaalzaal genoemd) van het stadhuis². Ze vertegenwoordigden aan de ene kant de Staten van Brabant, Vlaanderen, Henegouwen, Artesië, Namen, Utrecht, Mechelen, Doornik

² Een gedetailleerd overzicht van de onderhandelingen, de afkondiging en de reacties in M. BAELDE en P. VAN PETEGHEM, “De Pacificatie van Gent (1576)” in L. DE POORTER (ed.) *Opstand en Pacificatie in de Lage Landen. Verslagboek van het Tweedaags Colloquium bij de vierhonderdste verjaring van de Pacificatie van Gent*, Gent, 1976, p. 1-62.

en het Doornikse, Valenciennes, Rijsel, Douai en Orchies, namens de koningsgetrouwe gewesten; aan de andere kant de Staten van Holland en Zeeland en de Prins van Oranje voor de opstandige gewesten. Er zaten achttien onderhandelaars rond de tafel. Het is interessant even hun namen te overlopen.

Namens de koningsgezinde gewesten waren dat: voor de geestelijkheid drie abten, namelijk de reeds genoemde Jan van der Linden van Sint-Geertrui in Leuven, Gelein Temmerman van de Gentse Sint-Pietersabdij en Mathieu Moulart van de Saint-Ghislainabdij bij Bergen, tevens bisschop-elect van Atrecht; voor de adel Jan de Mol, heer van Oetingen (voor Brabant), François van Halewijn, heer van Zwevegem, gouverneur en kapitein van Oude-naarde (voor Vlaanderen), Karel van Gavre, heer van Frésin (voor Henegouwen); voor de derde stand de juristen Elbertus Leoninus, professor aan de Leuvense universiteit, de Kortrijkzaan Pieter de Bevere, raadsheer in de Raad van Vlaanderen in Gent, Quintin du Pretz, voorschepen van Bergen, en Jan de Pennantz, voorzitter van de Rekenkamer van Brabant, die tevens als secretaris fungeerde. Het zou echter Pieter de Bevere zijn die het eerste ontwerp van akkoord zou opstellen.

Namens Oranje-Holland-Zeeland zetelden: voor de adel Filips van Mar-nix, heer van Sint-Aldegonde, Arend van Dorp, heer van Temse en oud-gouverneur van Zierikzee, Willem van Zuylen van Nyveldt, heer van Geraardsbergen en huidig gouverneur van Zierikzee; voor de derde stand de juristen Adriaan van der Myle uit Dordrecht en burgemeester Cornelis de Coninck van Delft, allebei raadsliden van Oranje, Paulus Buys, landsadvocaat van Holland, Pieter de Rycke, voormalig lid van de Raad van Vlaanderen in Gent maar nu baljuw van Vlissingen, Anthonis van de Zyckele, raadsheer van Zeeland, en tenslotte burgemeester Andries de Jonghe van Middelburg. De tweede stand, de geestelijkheid, was uiteraard niet vertegenwoordigd in deze delegatie.

In de literatuur wordt vaak gesteld dat de consternatie over de ongelooflijk brutale en bloedige Spaanse Furie in Antwerpen op 4 november 1576 de laatste twijfelaars in Gent over de streep zou hebben getrokken. Ten onrechte. We weten immers dat er reeds op 28 oktober overeenstemming was bereikt, waarop het ontwerpakkoord door Pieter de Bevere onmiddellijk op geschrift werd gesteld. Abt Gelein Temmerman liet die dag – het was een zondag – de klokken van de Sint-Pieterskerk feestelijk luiden en alom in de stad barstten een soort Gentse feesten los.

Na het fiat te hebben gekregen van de Staten-Generaal in Brussel, werd het akkoord op 8 november ondertekend en plechtig afgekondigd. Vermeldenswaard is zeker dat de tekst in het Nederlands gesteld is. Dat lag niet voor de hand, omdat de ambtelijke taal voor bescheiden van en voor de centrale administratie in het Zuiden steeds het Frans was, maar de partij van de Prins gaf de voorkeur aan de taal van de meerderheid van de onderhandelaars. In Holland en Zeeland werden overal vreugdevuren aangestoken, pektonnen gebrand, klokken geluid, marktfeesten met fluitspelers georganiseerd. In Antwerpen, Mechelen, Bergen op Zoom, Breda hield men zich gedeisd, omdat die steden nog onder de dreiging lagen van de Spaanse muiters. De bisschoppen van Ieper, Brugge, Doornik, 's-Hertogenbosch en Roermond spraken ronduit hun afkeuring uit.

Het akkoord, zo luidt het al in de allereerste zin, heeft tot doel "te sluyten tusschen die voirsz. partyen ende landen eene eeuwige vaste vrede, verbant ende eenicheyt". Hoge woorden van verzoening weerklonken op die 8e november in het Gentse stadhuis: "ongeveysdelijck ende in goeder trouwen van nu voirtaen te onderhouden ende onder d'ingesetenen van den landen te doen onderhouden eene vaste ende onverbrekelicke vrintscap ende vrede ende in zulcker vuegen elckanderen t'allen tyden ende in alle occurrentien by te staene mit raedt ende daet, goet ende bloet". De Gentenaar Jacob de Somere, de vertaler van de Apologie van Oranje, legde later de Prins in de mond dat op de berichten over wat er toen in het Gentse stadhuis bereikt was in heel het land gereageerd werd "met so grooter blijdschap ende ver-noeghinghe des volcks, dat bij mans ghedincken dies ghelijcke niet en is ghehoort worden".

Zulke woorden waren uniek voor die tijd. Ik heb ze niet teruggevonden in de Godsdienstvrede van Augsburg van 1555, niet in het *Edit de Beaulieu* of de *Paix de Monsieur* van 6 mei 1576, die na de Sint-Bartholomeusnacht een (voorlopig) einde maakte aan de godsdienstoorlogen in Frankrijk. Nu was er een Europees kerngebied waar het mogelijk leek een democratisch tot stand gekomen compromis te doen heersen op politiek, economisch en religieus vlak. In veel omliggende landen kreeg het Gentse akkoord – dat in talrijke vertalingen verspreid werd – uitzonderlijk veel aandacht. Terecht rekent het Nationaal Archief in Den Haag de Pacificatie tot de 21 'topstukken van onze democratie'. Geert Van Istendael deed in 1998 tijdens de Vlaams-Nederlandse dialogen zelfs het voorstel om 11 juli als nationale feestdag van Vlaanderen te vervangen door de datum van de Pacificatie, 8 november, 'als herinnering aan dit vredelievend en tolerant document'.

Meteen zij duidelijk gesteld dat na tien jaren van aanhoudende onrust in eigen land sinds de Beeldenstorm, na de grote oorlogsmoeheid alom, de hervonden samenhang hier ongetwijfeld oprecht was en veel dieper wortelde dan de euforische opluchting van het moment. Volgens Hugo De Schepper had net in die tijd het gevoel van bij elkaar te horen in hetzelfde staatsverband tot gevolg dat men sprak van het Nederland. De dichter van het Wilhelmus legde de Prins de woorden in de mond: *O edel Neerlant soet*, in het enkelvoud dus. In het Frans sprak men van *le Pays-Bas*, in het Latijn van *Belgium Nostrum*. Met de enkelvoudvorm zijn alle Zeventien Provinciën samen bedoeld. De Schepper heeft verder aangetoond dat de Nederlandse kerngebieden Vlaanderen, Brabant en Holland – die Zeeland meesleurden – in de 16de eeuw op velerlei vlakken een eenheid vertoonden, vaak ook als communicerende vaten. Ze behoorden tot de rijkste en meest vooruitstrevende regio's van Noordwest-Europa, het waren binnen de Lage Landen de meest verstedelijkte gebieden waar op economisch vlak – met gebruik van de Hollandse en Zeeuwse vrachtvaart – het handelskapitalisme, de thuisindustrie en vroegkapitalistische ondernemingen in opmars waren. Ze vormden ook een culturele eenheid, er waren vele overeenkomsten door de hoge graad van alfabetisering, de kunst, de letteren. Gewesten als Friesland, Groningen, Utrecht en Gelre kenden niet een dergelijke grote vlucht en waren veel meer op het oosten gericht dan op het westen. Als er dan al een divergentie was binnen de Nederlanden, dan waren de verschillen tussen Oost en West groter dan tussen Noord en Zuid³.

Hoewel de Brusselse drukker Michiel van Hamont de Pacificatie uitgaf onder de titel *Tractaet vanden Peys* en *Traicté de la Paix*, kunnen we over de overeenkomst van Gent niet spreken als over een echt staatsverdrag. Het was een akkoord, een vergelijk, een intentieverklaring, een compromis. In de literatuur wordt vaak gesproken van de 'Bevrediging van Gent'⁴. Als je even abstractie maakt van de vreemde connotatie van dat woord, dan vind je er 'vrede', 'vredessluiting' in. 'Verbond' of 'alliantie' lijkt een aanvaardbare term te zijn, als een onderlinge vereniging van personen of groepen voor het bereiken van een doel. Zo kennen we het Eedverbond der Edelen, het Humanistisch Verbond in België, het Gereformeerd Politiek Verbond in

³ H. DE SCHEPPER, *Belgium Nostrum 1500-1650. Over integratie en desintegratie van het Nederland*, Antwerpen, 1987.

⁴ W.J.F. NUYENS, *De Geschiedenis van den Opstand in de Nederlanden. Van de komst van Alva tot aan de bevrediging van Gend*, Amsterdam, 1866.

Nederland. Maar een verdrag? Neen. Een verdrag is een overeenkomst tussen twee of meer staten of vorsten waardoor hangende kwesties worden beslecht of regelingen getroffen: het Verdrag van Maastricht, het Cultureel Verdrag Vlaanderen-Nederland... Het Gentse akkoord is tot stand gekomen helemaal buiten, en zelfs tegen de autoriteit in van het wettig gezag, in casu de koning. De ene partij, Holland-Zeeland en de Prins, was in opstand tegen die natuurlijke vorst, de andere kreeg haar volmacht van een onwettig samengekomen Staten-Generaal en werd 'gelegitimeerd' door een Raad van State die niets meer dan zijn marionet was. Democratisch tot stand gekomen? Zeer zeker. Maar onwettelijk. En net hier lag de kwetsbare plek van de Pacificatie.

Laten we eerst de belangrijkste punten van de Pacificatie nagaan:

- in elkaar slaan van de handen voor het verdrijven van de Spaanse tercios;
- beëindigen van de burgeroorlog, met bijgevolg herstel van het vrije verkeer van personen en goederen over en weer en teruggave van bezittingen met eerherstel aan wie onder de Opstand geleden had;
- recht van bijeenroeping, onafhankelijk van de wil van de vorst, der gewestelijke Staten en vooral van de Staten-Generaal, die in vrijheid over de staatszaken zal beslissen en daarover in onderhandeling zal kunnen treden met de landsheer;
- behoud van het calvinisme in Holland en Zeeland;
- behoud van het katholicisme in de andere gewesten, met dien verstande dat daar de vervolging van andersgelovigen wordt opgeschort.

Een definitieve regeling van de godsdienstkwestie werd overgelaten aan een toekomstige vergadering van de Staten-Generaal. Het hoofddoel dat de contractanten voor ogen stond was immers het herstel van de welvaart die teniet was gegaan door de jarenlange burgeroorlog, en daartoe waren ze bereid de onderlinge geschillen tijdelijk terzijde te schuiven.

Het was dus zaak het bereikte compromis door de vorst of zijn vertegenwoordiger te doen bekrachtigen. Die laatste was de pas aangekomen landvoogd Don Juan van Oostenrijk, een Duitser gesproken uit de buitenechtelijke verhouding van Keizer Karel met de Regenburgse zangeres Barbara Blomberg, maar opgevoed aan het koninklijk hof in Spanje en helemaal doordrenkt van het Spaans absolutisme van zijn halfbroer koning Filips II. Voor een constructief overleg was en bleef de regeling van de godsdienstkwestie eens temeer een onoverkomelijke hinderpaal. Don Juan bezwoer

eerst de bepalingen van de Pacificatie in het Eeuwig Edict van 12 februari 1577, maar lapte ze al spoedig aan zijn laars: op 24 juli bezette hij de citadel van Namen en eiste vandaar absolute gehoorzaamheid aan zijn bevelen. De verzoeningspolitiek waar velen op vertrouwd hadden leek op een fiasco te zullen uitlopen. Na zijn eenzijdige woordbreuk voelden de gewesten van de Pacificatie zich gerechtigd de landvoogd te negeren. De Hollands-Zeeuwse Opstand werd nu een algemene Opstand.

In die hernieuwde samenhang-uit-afkeer konden radicale krachten zich naar het voorplan dringen. Net zoals in 1572 in Holland-Zeeland, gingen revolutie en reformatie daarin hand in hand. Van de Satisfactie en de Alteratie van Amsterdam maakten de opduikende calvinisten gebruik om voor de eigen 'ware' Kerk vrijheid van godsdienst te verwerven. In Utrecht, later in Gelre toen daar Oranjes broer, de overtuigde calvinist Jan van Nassau, stadhouder werd, was het niet anders.

Oranje heeft na de Pacificatie heel goed beseft waar voortaan het centrum van de macht lag. Hij liet zich verkiezen tot ruwaard (d.i. gouverneur) van Brabant, het belangrijke gewest waarin de hoofdstad Brussel, de universiteit van Leuven, het grote handelscentrum Antwerpen lagen. In die laatste stad was het dat hij in de hoogtijdagen van zijn macht voornamelijk residentie hield. Tekenend zijn ook de namen die hij gaf aan de vier dochters uit zijn derde huwelijk met Charlotte van Bourbon. Vreemd genoeg werden ze niet vernoemd naar voorouders, zoals de kinderen uit zijn vorige huwelijken, maar naar de provincies die in het hartland lagen van de toenmalige Nederlanden. Na Catherina Belgica in 1578, volgden Charlotte Flandrina, Charlotte Brabantina en Amalia Antwerpiana. De Prins spande zich in om de katholieken bij de Opstand te houden. In Brussel woonde hij geen protestantse kerkdiensten bij en in zijn katholieke bezitting Breda liet hij gewoon de mis lezen, wat voedsel gaf aan de publieke opinie in Brabant dat hij in zijn hart katholiek gebleven was.

Dat achtte hij nodig omdat hij in de zuidelijke gewesten geconfronteerd werd met veel heftiger ontwikkelingen dan in het Noorden. De schorsing van de ketterplakkaten had daar geleid tot de massale terugkeer van protestantse vluchtelingen, mensen die omwille van hun geloof erg hadden geleden in have en goed en zich daardoor veel onbuigzamer opstelden. Onmiddellijk na Don Juans verrassing van Namen greep in Brussel een revolutionair bestuur van XVIII mannen, gekozen uit de negen ambachten of 'naties', de macht. Vurig ijverden ze voor Oranje en het volhouden van

de Opstand. In Antwerpen bood de aanstelling van acht 'kolonels' op 2 februari 1578 de calvinisten de mogelijkheid om een feitelijke machtspositie te verwerven en de katholieken steeds meer in het defensief te dringen.

Wilder ging het er toe in Gent, de altijd zo lastige en eigengereide stad. Na een staatsgreep onder leiding van de patriciër Jan van Hembyze en de edelman François vander Kethulle, heer van Ryhove, werd hier naar Brussels voorbeeld een Comité van XVIII mannen aangesteld. In de stad die buitengewoon geleden had onder de kettervervolging en de repressie van Alva's Raad van Beroerten (10% van de doodvonnissen van de 'Bloedraad' betrof Gentenaren!), wist een vastbesloten protestantse minderheid de macht te grijpen. De radicalen slaagden erin de gematigden schaakmat te zetten. Al na enkele maanden was Gent het revolutionair strijdcentrum van heel Vlaanderen. Onder straffe druk legde de Arteveldestad in alle Vlaamse steden een nieuw bestuur op en tegelijk het calvinisme. De toppredikant van de Nederlanden, Petrus Dathenus, ondersteunde ter plaatse met zijn gezag die religieuze ommekeer. De felheid van de Gentenaren zette kwaad bloed bij de katholieken. Net als bij de gebeurtenissen van 1566, kreeg het onverschillig katholicisme van de edelen weer een nieuwe inhoud door de afkeer die zij hadden van de calvinistische drijvers. Nu ze verplicht waren een keuze te maken tussen een Opstand onder protestantse hegemonie, of de terugkeer in de gehoorzaamheid aan de landsheer, gingen ook de gematigden – die nochtans lange tijd het samengaan van de Pacificatie hadden gesteund – zich nu afkeren van de dictatuur der gereformeerden.

Om die nefaste tweespalt te stuiten, probeerde Oranje in juli 1578 in de Staten-Generaal de Religievrede aanvaard te krijgen, waarbij in elke plaats waar minstens honderd gezinnen erom vroegen vrijheid zou heersen voor de door hen beleden godsdienst. Dit was zowel tegen het zere been van de protestantse Staten van Holland en Zeeland, als tegen de wens van katholieken en radicale calvinisten in de overige provincies. Men besloot toen dat ieder gewest en zelfs iedere stad voor zichzelf maar moest uitmaken wat men wilde. Toen Oranje persoonlijk naar Gent kwam om ook hier die regeling door te drukken, noemde Dathenus hem vanaf de preekstoel iemand die even gemakkelijk van geloof verandert als iemand anders van bovenkleed. De Prins was diep verontwaardigd over deze belediging. Tussen beide mannen is het sindsdien nooit meer goed gekomen. Alleen in het godsdienstig pluriforme Antwerpen kreeg de Prins enig gehoor voor zijn Religievrede, maar ook daar niet voor lang. Een nieuwe golf van intolerantie en extreem fanatisme volgde op de verovering van het stadje Menen

door de Malcontenten (op die naam kom ik later terug) op 1 oktober 1578. Vanaf dat ogenblik lagen Gent en Vlaanderen constant in de frontlinie, onder de onmiddellijke dreiging van de vijand, zodat in zulke situatie het extremisme gemakkelijk hoogtij kon vieren en de macht als vanzelf toeviel aan de meest strijdbare radicalen. Gent en Vlaanderen werden, als een 'nieuw Genève', openlijk en militant een calvinistisch land, waar van enige uitoefening van het katholicisme haast geen sprake meer was. In Antwerpen, Brussel, Mechelen, 's-Hertogenbosch, Amsterdam, Haarlem, Utrecht, Leeuwarden, Harlingen, Franeker, Kampen, Deventer en andere plaatsen was de ontwikkeling minder extreem dan in Gent, maar op de duur wisten de calvinisten zich ook daar een geprivilegieerde positie te verwerven.

Toch moet hier gesteld worden dat deze heel aparte opstelling veel diepere wortels had dan zomaar blind particularisme. De revolutie was in Vlaanderen, Brabant en Holland een bij uitstek stedelijk fenomeen: ze werd gedragen door een zelfbewuste middenklasse in de stedelijke burgerij, die zich wenste te emanciperen uit de bevoogding van de Kerk en de bevoorrechte standen. Men kan goed vaststellen dat de maatschappelijke top van Gent, Antwerpen en Amsterdam, namelijk de stadsadel, de rijke burgerij, de grondaristocratie, de grote handelaren en de clerus niet of nauwelijks met de revolutie hebben meegedaan, maar integendeel constant – maar zonder veel succes – oppositie hebben gevoerd tegen de gang van zaken. De middengroepen op de sociale ladder daarentegen, de gildendemocratieën en de kleine burgerij, zijn de meest ijverige aanhangers geweest van het calvinisme. Deze burgerij in de sterk verstedelijkte gewesten is dan ook het meest trouwe element geweest in Oranjes revolutionaire politiek. Ontvoogd van de vroegere geprivilegieerde klassen, en met de herwonnen zekerheid dat zij, zonet de numerieke, dan toch de sociale meerderheid van de nieuwe natie uitmaakten, wilden ze zelf ten volle deelnemen aan de macht.

Het drijven van de protestanten was dan weer koren op de molen van de katholieke edelen uit het Zuiden, die toch al niet veel moesten hebben van de 'democratische' besturen die overal de macht hadden gegrepen. Voor hen was de essentie van de Pacificatie – niet eens ten onrechte: de Nederlanden onder het bestuur van de landsadel, geregeerd in overeenstemming met de eigen Nederlandse vrijheden en belangen. Maar die doelstelling vonden ze nu nergens meer terug. Ze sloegen als ontevreden, 'Malcontenten', de handen in elkaar om de calvinisten uit hun gebieden te verdrijven. Op 6 januari 1579 kozen ze eieren voor hun geld en sloten de Unie

van Atrecht, waarna ze Filips II erkenden als vorst en het katholicisme herstelden als enige toegestane godsdienst. Waalse geuzen protesteerden heftig en hesen de Prinsenvlag in Atrecht, maar dat mocht niet baten. Dat alles joeg de sterkhouders van de Opstand schrik aan en dreef ze snel weer nader tot elkaar; vijftien dagen later sloten zij de Unie van Utrecht. Naast de meeste noordelijke gewesten, sloten de zuidelijke steden Antwerpen, Breda, Brussel, Brugge, Lier, Ieper, Doornik en Valenciennes en vooral ook Gent zich bij die Unie aan. De originele Unieakte van Utrecht bevindt zich trouwens tot vandaag in het Stadsarchief van Gent. 's-Hertogenbosch en Leuven bleven afzijdig omdat ze al in Spaanse handen waren. De Unie van Utrecht liet de godsdienstkwestie weliswaar onbeslist, maar haar calvinistische signatuur was duidelijk. Wegens de afscheiding van de katholieke Waalse gewesten ging de Generaliteit spoedig samenvallen met de gebieden van de Unie van Utrecht. Een verdere stap was het afzweren van Filips II als wettige vorst (*Plakkaat van Verlatinghe*, 26 juli 1581). Ik kom daar straks nog op terug.

Het verdere verloop van de Opstand is u bekend. De nieuwe landvoogd Alexander Farnese, hertog van Parma, wist als handig strateeg aan het hoofd van een superieur leger, vanuit het zuiden in alliantie met de Unie van Atrecht op te rukken, en één na één de Vlaamse en Brabantse steden te heroveren. Op 10 juli 1584 werd Willem van Oranje vermoord in Delft. Ryhove die net in die stad was om hulp te vragen voor de toen al uitzichtloze situatie van Gent, mocht als troost bij de uitvaart de grote standaard dragen achter de lijkist. In een knap staaltje van belegeringskunst wist Parma op 27 augustus 1585 Antwerpen in te nemen.

Alhoewel de grenzen over en weer in de daaropvolgende jaren nog wat verschoven (denk maar aan de bewogen geschiedenis van Breda in de jaren 1581-1637), was de politieke tweedeling tussen Noord en Zuid een feit. Met een kort intermezzo in het Koninkrijk der Nederlanden tussen 1815 en 1830 is dat zo gebleven. Het Zuiden kwam weer onder het gezag van de koning van Spanje, werd bijgevolg weer homogeen katholiek, het Noorden werd, als een calvinistisch gekleurde republiek, een vrije statenbond met een voor het Europa van die tijd unieke geest van tolerantie.

De Pacificatie van Gent heeft nog geen drie jaar alle provincies bijeen kunnen houden. Daaruit concluderen dat zij gedoemd was te mislukken, is wijsheid achteraf. Het zou al te gemakkelijk zijn om van 1576 zo snel

mogelijk over te stappen naar 1579, het jaar van de middelpuntvliedende Unies van Atrecht en Utrecht. Alsof we als Nederlanders of als Belgen dan met terugwerkende kracht het gevoel hebben toen ‘weer onder elkaar’ te zijn gekomen. In de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw was voor veel Nederlanders het ontstaan van een zelfstandige Noord-Nederlandse staat, los van Duitsland, afgescheiden van ‘België’ en dus ook van Vlaanderen, een natuurlijke zaak. Het trauma van de scheiding van het Koninkrijk der Nederlanden in 1830, mede een gevolg van de tegenstelling katholiek-protestant als machtig wapen in de politieke strijd, had die overtuiging daar ongetwijfeld versterkt. In 1858 schreef de historicus Fruin dat het mislukken van de vereniging van Noord en Zuid bij de Pacificatie van Gent niet aan toevallige, maar aan noodzakelijke oorzaken te wijten was. Geen voorbijgaand misverstand was het dat de scheuring teweeg had gebracht, maar een diepgeworteld verschil tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, een verschil in afkomst, in volksaard, in geschiedenis, in maatschappelijke toestand, in godsdienst, in regeringsvorm. Jawel, niemand minder dan de grote Fruin! Ik verwees in dat verband al naar de heel andere inzichten van Hugo De Schepper. Ook de Leidse hoogleraar Juliaan Woltjer maakte brandhout van Fruins stelling. Als er al een verschil was, dan was het volgens hem enkel een verschil van tempo. Op kapitalistische leest geschoeide economie, sociaalprogressieve ontwikkeling, cultuur, maar ook strak omljnd en militant calvinisme, de wens om in de steden en de statenvergaderingen de aloude vrijheden te stellen tegenover het absolutisme van Filips II, waren volgens Woltjer eerst kenmerken van het Zuiden en vonden later ook ingang in het Noorden⁵.

De achilleshiel van de Pacificatie was van meet af aan, dat ze een definitieve regeling van de godsdienstkwestie overgelaten had aan een toekomstige vergadering van de Staten-Generaal. Die intentie werd voorbijgesneld door de calvinistische diehards. Hun mateloos drijven in Gent en in Vlaanderen heeft de gematigden in het Zuiden die katholiek wensten te blijven weer naar de veiligheid van de koninklijke scepter gedreven. De kundige strateeg en diplomaticus Parma heeft er handig gebruik van gemaakt om juist daar

⁵ J.J. WOLTJER, *Tussen vrijheidsstrijd en burgeroorlog. Over de Nederlandse Opstand 1555-1580*, Amsterdam, 1994, p. 131-139. Zie recentelijk ook W. FRIJHOFF, “Hoe Noord en Zuid van godsdienst verwisselden” in J. TOLLEBEEK en H. TE VELDE, *Het geheugen van de Lage Landen*, Rekkem, 2009, p. 121-130.

zijn heroveringstocht te beginnen, en eigenlijk zijn het toevallige omstandigheden geweest die zijn opmars in 1585 bij Antwerpen hebben gestuit.

De betekenis van de Pacificatie van Gent is dat ze de eerste opstand was tegen het absolutisme dat zich in Spanje en elders in Europa in de 16de eeuw volop had geïnstalleerd. De vrijheden en de rechten van zijn onderdanen die hij bij zijn troonsbestijging tijdens de Blijde Inkomsten in zijn 'goede steden' had bezworen, de verplichting om met 'parlementen' of 'staten' te regeren, het respect voor het weerstandsrecht: het waren allemaal dingen waar Filips II niets meer van moest weten. Gesteund door een staand leger, een burgerlijke bureaucratie van rechtsgeleerden (in plaats van een regering met de landsadel), trotseerde hij de aloude wetten en tradities en zette hij de nationale vergaderingen, met hun eeuwige grieven en eisen, opzij. Tegen dat staatsabsolutisme en tegen de met folterkamers en brandstapels opgelegde religieuze uniformiteit, was de Pacificatie een eensgezind nationaal verzet. In de Noordelijke Nederlanden heeft het Gentse akkoord zijn ontknoping gekend door de afschaffing van de monarchie en de oprichting van een Republiek van negen Verenigde Provinciën, een gedecentraliseerd statencomplex waaraan de overmacht van Holland samenhing en richting gaf.

In historisch perspectief heeft de Pacificatie een unieke betekenis in Europa, als uiting van nationaal verzet tegen blind, onredelijk staatsabsolutisme van de vorst. De landsheer, zo betoogden de Staten-Generaal in het *Plakkaat van Verlatinghe* (26 juli 1581), waardoor zij Filips II als wettige vorst afzwoeren, ontleent zijn macht niet aan God maar aan het volk, dat een contract met hem heeft afgesloten. Schendt hij dit en treedt hij op als een tiran, dan hebben de Staten als vertegenwoordigers van het volk het recht hem af te zetten. Of zoals het op het *Monument de la Réformation*, de Muur van de Hervormers in Genève, in het Nederlands staat: "D'ondersaten en zyn niet van Godt gheschapen tot behoef van den Prince om hem in alles wat hy beveelt weder het goddelick oft ongodelick recht oft onrecht is onderdanigh te wesen ende als slaven te dienen, maer den Prince om d'ondersaten wille, sonder dewelcke hy egeen Prince en is om deselve met recht ende redene te regeeren". Het is nodig hierbij op te merken dat dit geen *own grown* Nederlandse vinding was, wel een stelling die in Genève, het hart van het calvinisme, al in 1574 geformuleerd was door Calvijns leerling en opvolger Théodore de Bèze, in diens traktaat *Du droit des magistrats*.

Wel was het in de Nederlanden dat dit voor het eerst in praktijk werd gebracht. In Engeland vindt men honderd jaar later die principes nog terug. De *Glorious Revolution* en de *Bill of Rights* zijn ook daar ontstaan uit het nationaal verzet tegen het staatsabsolutisme van koning James I. De uitkomst was hier dat de eenheid van het koninkrijk en de nationale monarchie wél werden behouden, met dien verstande dat de vorst een aantal drastische beperkingen accepteerde, de politieke suprematie van het parlement erkende, en dat er een godsdienstige pluriformiteit werd ingesteld⁶. Een voorzichtige vorm van zulke godsdienstige pluriformiteit bracht in Frankrijk de 'Pacificatie' van 1598, het beroemde Edict van Nantes, dat daar bijna een eeuw standhield.

Met de vraag wat de Pacificatie betekent voor nu, moet men omzichtig omgaan. Kan men verwijzen naar het opgeven van zoveel kleine 'vaderlanden' waaruit de Nederlanden zeker nog tot aan de Bourgondiërs hadden bestaan? De waarheid is dat vandaag velen het nog steeds moeilijk hebben om, als het erop aankomt, bovennationaal in Europese termen te denken. Het Fortisverhaal, de verdieping van de Westerschelde, het lot van de Opel-fabrieken: er is niet veel nodig om zelfs tussen buurlanden het nationaal particularisme weer te doen oplaaien. Of misschien de tolerantiegedachte? De herdenking van de driehonderdste verjaardag in Gent in 1876 is uitgelopen op een met grote verbeterheid gevoerde strijd tussen katholieken en antiklerikalen, nog wel omdat beide partijen elk hun licht lieten schijnen op de 16de-eeuwse gebeurtenissen en er conclusies voor de eigen tijd meenden uit te kunnen halen. De bestrijders van de alomtegenwoordigheid van de katholieke kerk in het openbare leven noemen zich in Vlaanderen sinds die tijd graag 'geuzen'. Tevoren, in 1872, had de herdenking van de inname van Den Briel ook in Nederland de godsdienstige verdeeldheid van de natie blootgelegd. Op tal van plaatsen waren daar toen rellen uitgebroken, hadden protestanten en katholieken elkaars ramen ingegooid en huizen beklad.

⁶ Zie hierover de inspirerende bijdrage van R.C. VAN CAENEGEM, "De Pacificatie van Gent" in J. DECAVELE, *Eenheid en Scheiding in de Nederlanden, tentoonstellingscatalogus*, Gent, 1976, p. 13-17. Van Caenegem trekt de lijn door naar de Amerikaanse opstand en de onafhankelijkheidsverklaring van 1776, de Franse Revolutie van 1789 en de Russische Revolutie van 1917, alle gericht tegen de bestaande staats- of vorstendwingelandij en de met haar verbonden geprivilegieerde positie van een bepaalde godsdienst.

Vandaag dan toch lijken tolerantie, godsdienstige pluriformiteit, multiculturaliteit, het besef dat wapens geen duurzame oplossingen opleveren, tot de fundamenten van onze rechtstaat en onze samenleving te behoren, het beste politieke middel om die te garanderen en te beschermen. En natuurlijk kan op het geheel van grondrechten en vrijheden die deze maatschappij hebben omgevormd tot een rechtstaat, waarin gelijkwaardige burgers in culturele verscheidenheid samenleven, geen millimeter worden toegegeven, noch in de ene, noch in de andere richting.

Maar in tijden van crisis bloeit zo gemakkelijk de retoriek van het conflict, en merkt men telkens weer hoezeer men dat tere plantje van verscheidenheid in eigenheid almaar met zorg moet blijven koesteren. Het discours van de eigenheid wordt al te vaak vernauwd tot het terugplooiën op een identiteit beheerst door angst en kleingeestigheid. Zij die dan beweren de kern van de natie, traditie of religie te verdedigen, moeten beseffen dat ze in feite met pure drogredenen komen aandraven. Zij vergeten dat de zogenoemde superioriteit van onze westerse waarden, onze technologieën en onze culturele verwezenlijkingen in werkelijkheid voortgekomen zijn uit een intense wisselwerking tussen islam, judaïsme en christendom, uit een levendige debatcultuur tussen geleerden en kunstenaars die ooit werkzaam waren in Granada, Bagdad, Damascus, Caïro, Constantinopel, Venetië, later in Bologna, Parijs, Praag, Antwerpen, Amsterdam. Sinds Picasso, Matisse, Klee, Kandinsky, Mondriaan of Malevitsj is de moderne Europese kunst ondenkbaar zonder de onderdompeling van haar grootste meesters in niet-westerse culturen. Nu de Maghreb en de landen van het Midden Oosten een populaire reisbestemming zijn, is er in brede kring een groeiend besef van de culturele uitwisseling die er altijd is geweest. Onze boekhandels en bibliotheken worden vandaag overspoeld met bestsellers van Amin Maalouf, Yasmina Khadra, Tahar Ben Jelloun, Driss Chraïbi, Orhan Pamuk en zoveel andere auteurs uit het historische *Mare Nostrum*. De gretigheid waarmee we willen ontdekken hoezeer hun 'exotische' verhalen eigenlijk alles te maken hebben met onze eigen wortels is nooit zo groot geweest.

Het zou naïef zijn te veronderstellen dat de totstandkoming van de multiculturele wereld kan leiden tot een pacifistisch Utopia van sereniteit en wederzijds begrip. Overigens is het conflict een essentiële voorwaarde voor de democratie, anders zouden we geen politiek nodig hebben en konden we al onze problemen beter uitbesteden aan experts en technocraten. Het conflict hoeft echter niet uit te monden in de vernietiging van de vijand. Schik-

ken en inschikken, plooiën en glad strijken, niet altijd zoveel gelijk willen krijgen als je denkt te hebben en soms je betere argumenten of harde bezwaren tegen de ander inslikken: dat is de prijs die we wel altijd bereid zullen moeten zijn te betalen.

Ook de Pacificatie van Gent heeft zulk conflictloos ideaal nooit weten te bereiken. Maar de 'eenheid in verscheidenheid' waar de erfenis van 1576 voor staat – en waarvan de vzw Pacificatielezingen terecht haar leidmotief heeft gemaakt – veronderstelt op z'n minst dat de donkere bril waardoor we één eigen zuiver verleden zien dat we moeten behoeden tegen besmetting, definitief wordt afgezet. Ons heden is geschapen door vele verledens. Als de Nederlandse cultuurgemeenschap, gedragen door een maatschappelijke elite – cultureel, opiniërend en politiek – dat helder onderkent en zich daarin ongedwongen weet te bewegen, dan zal en moet ze, vooral in tijden van spanning, op sociaal en cultureel vlak en inzake ideologische pluriformiteit blijvend een prominente rol durven spelen.

Dat is, althans naar mijn vaste overtuiging, de ware boodschap van de Pacificatie van Gent voor de samenleving der Lage Landen van vandaag.

PACIFICATIE VAN GENT, 8 NOVEMBER 1576

Allen dengenen, die dese jegenwoirdige letteren zullen sien oft hooren lesen, saluyt. Alzoe die landen van herwaertsovere die lestleden negen oft thien jaeren doer d'inlandssche orloghe, hoochveerdige ende rigoureuse regieringe, moetwillicheyd, roovinge ende andere ongeregeltheden van de Spaengnaerden ende henne adherenten gevallen zijn in groote miserie ende alendicheyt, ende dat omme daertegens te versiene ende te doen cesserer alle voordere troublen, oppressien ende aermoeden van de voirsz. landen, by middele van eene vaste vrede ende pacificatie, hebben in de maendt van Februarii in 't jaar XVc LXXIII gecommitteert ende vergadert geweest tot Breda commissarissen van Zyne Majesteit ende van den heere Prince van Orangien, Staten van Hollandt, Zeelandt ende hunne geassocieerden, by dewelcke geproponeert zijn geweest diversche middelen ende presentatien, dienende grootelick tot voorderinge van de voirsz. pacificatie, zoe en is nochtans daerop niet gevolcht die verhoefte vruchtbaericheyt. Maer ter contrarie, geduerende die hope van vertroostinghe ende middelen van goertierentheyd van Zyne Majesteit hebben de voirsz. Spaengnaerden hen dagelicx meer vervoordert, die arme onderzaeten te overvallen, verderfven ende in eeuwige slavernie te bringen, zonder hen te vermyden diverssche mutinerie te maeken, heeren ende steden te dreygen ende vele plaetsen vyantlick inne te nemen, te rooven ende te branden, daerdoer, naerdien zy by den gecommitteerde totten gouvernemente van de landen verclaert zijn geweest vyanden van Zyne Majesteit ende van de gemeyne welvaert, die Staeten van herwaertsovere mit consente van de voizr. gecommitteerden gedrongen zijn geweest die wapenen te nemen, ende daerbeneffens, om voirder d'euwige bederffnisse te verhueden, ede dat d'ingesetenen van allen dese Nederlanden, in eene vaste vrede ende accorde vereenicht wesende, gesamentlick zouden doen vertrecken die voirsz. Spaengnaerden ende hun aenhangeren landtscheynders, ende die wederomme te stellen in 't gebruyck van hueren oude rechten, privilegiën, coustumen ende vryheden, mitz welcken neeringe ende welvaert in dezelve wederomme zoude moegen keeren, soe is 't dat, by voergaende aggreatie van de voirsz. heeren, gecommitteert totten gouvernemente van den landen volgende den vredehandel, tot Breda begonst, ter eeren Gods ende ten dienste van Zyne Majesteit tusschen die prelaten, edelen, steden ende leden van Brabant, Vlaendren, Arthois, Henegauw, Valenchyn, Lille, Douay, Orchies, Namen,

Dornick, Utrecht ende Mechelen, representerende die Staeten van denzelven landen, ende den heere Prince van Orangien, Staeten van Hollandt, Zeelandt ende hunne geassocieerde, doer commissarissen over beyde zyden respectivelick gedeputeert, te weetene d'eerwaardige heeren, heere Jan van der Linden, abt van Sinte Geertruyden tot Loven, heere Gislain, abt van St. Pieters tot Ghendt, heere Matheus, abt van Ste. Gislain, gekoren bisscop van Atrecht, heere Jan de Mol, heere van Oetingen, heere Franchois van Halewin, heere van Zwevegem, gouverneur ende capiteyn van Oudenaerde ende commissaris totte vernieuwinge van de wetten van Vlaendren, heere Kaerle van Gavre, heere van Frezin, ridders, heere Elbertus Leoninus, doctoor ende professor in de rechten in de universiteyt van Loven, meester Peeter de Bevere, raedt van Zyne Majesteit in Vlaendren, ende heer Quinten du Pretz, hooft der schepenen in de stadt van Berghen in Henegauw, mit Jan de Pennantz, raedt van Zyne Majesteit ende meester van zyne Reken Camere in Brabant, gecommitteert voer henlieden eer(!) secretaris, van wegen der voirn. Staeten van Brabant, Vlaendren, Henegauw etc., heere Philips van Marnix, heere van Ste. Aldegonde, Arnould van Dorp, heere van Teempsche, Willem van Zuylen van Nyveldt, heere van Heeraertsberghe, schiltknappen, heere Adriaen van der Mylen, docteur in de rechten ende raedt neffens Zyne Excellentie ende in den Raedt Provinciael van Hollandt, meester Cornelis die Coninck, licentiaet in de rechten ende mede raedt neffens Zyne Excellentie, meester Pauwels Buys, advocaet van de lande van Hollandt, meester Peeter de Rycke, bailliu van Vlissinghen, Anthonis van de Zyckele, raedt van Zeelandt, ende Andries de Jonghe, borgmeester van Middelborch, van wegen des voirn. heere Prince, Staeten van Hollandt, Zeelandt ende geassocieerden, naer uuytwysen van hun commissiën, in 't eynde van desen geinserreert, dit jegenwoordich tractaet opgericht ende gemaect is te sluyten tusschen die voirsz. partyen ende landen eene eeuwige vaste vrede, verbant ende eenicheyt, onder die voerweerden ende conditien hiernaer volgende:

Eerst dat alle offensien, iniurien, misdaden ende bescadicheden, gesciet ter zaken van den troublen tusschen den ingesetenen van de provincien, die in dit jegenwoordich tractaet gecompheendeert zijn, zoe waer ende in wat manieren dattet zy, zullen vergeven, vergeten ende gehouden zijn als niet gesciet, zulcx dat ter oirzake van dien te geenen tyde mentie gemaect oft yemandt aengesproken en zal moegen worden. Dienvolgende beloven die voirn. Staeten van Brabant, Vlaendren, Henegauw etc. mitsgaders mijn heere Prince, Staeten van Hollandt ende Zeelandt mit hunnen associeerden,

ongeweyselijck ende in goeder trouwen van nu voirtaen te onderhouden ende onder d'ingesetenen van den landen te doen onderhouden eene vaste ende onverbrekelicke vrintscap ende vrede ende in zulcker vuegen elckanderen t'allen tyden ende in alle occurrentien by te staene mit raedt ende daet, goet ende bloet, ende inzonderheyt om uuyte landen te verdryven ende daerenbuyten te houden die Spaensche soldaten ende andere uuytheemsche ende vrempde, gepoocht hebbende uuyten wege van rechte die heeren ende edelen 't leeven te benemen, den rijckdom van de landen t'hemwaerts te applicueren ende die gemeente voorts in eeuwighe slavernye te bringen ende houden, omme ten welcken ende alle anders te furneren, wes noodich wordt ter resistentie van degenen, die henlieden hierinne mitter daet zouden willen contrarieren, die voirn. bontgenooten ende geallieerde oock beloven hen bereet ende volveerdich te laeten vinden t'allen nootlicke ende redelicke contributien ende impositien.

Daerenboven is geaccordeert, dat terstont naer 't vertreck van de Spaengniaerts ende huere adherenten, als alle zaken in ruste ende versekerheyt sullen zijn, zullen beyde de partyen gehouden zijn te procureren ende beneestighen die convocatie ende vergaderinge van de Generaele Staeten, in der forme ende manieren als geschiet is ten tyde als wylen hoochloflicker memorie keizer Kaerle d'opdracht ende transport dede van dese erf Nederlanden in handen van Conincklycke Majesteit, onse genadichsten heere, om te stellen ordene in de zaeken van den landen in 't generael ende particulier, zoewel aengaende het fait ende exercicie van der religien in Hollandt, Zeelant, Bommel ende geassocieerde plaetsen, restitutie van den stercten, artillerien, scep en ende andere zaeken, den Coninck toebehoorende, geduerende den voirsz. troublen by die van Hollandt ende Zeelandt genomen, als anderssins, zoe ten dienste van Zyne Majesteit, welvaert ende unie van de landen men sal bevinden te behooren, geduerende den voirsz. troublen by die van Hollandt ende Zeelandt genomen, als anderssins, zoe ten dienste van Zyne Majesteit, welvaert ende unie van de landen men sal bevinden te behooren, waerinne noch van d'eene noch van d'andere zyde eenich tegenseggen oft belet, dilay, noch uuytstel en sal moeghen ghedaen worden, nyet meer ten opsiene van den ordinantien, uuytspraken ende resolutien, die aldaer zullen geschien ende gegeven wordden, dan in d'executie van dien, hoedanich die zoude moegen wesen, waerinne beyde die partyen henlieden gantzlick ende ter goeder trouwen submitteren.

Dat van nu voortaan d'inwoonderen ende onderzaeten van d'een ende d'ander zyde van wat lande van herwaertsovere ofte ende van wat staete,

qualiteyt ofte conditie hy zy, overal zullen mogen hanteren, gaen ende keeren, woonen ende trafficqueren, koopmansche wyze ende anderssins, in alle vrydom ende verzekereyheit, welverstaende dat niet georlooft oft toegelaeten en zal zijn, die van Hollandt, Zeelant ofte andere, van wat lande, conditie, ende qualiteyt dat hy zy, yet te attempteren herwaertsovere, buyten die voirsz. landen van Hollandt, Zeelandt ende geassocieerde plaetsen, tegens die gemeyne ruste ende vrede, zunderlinghe teghens die Catholicke Roomsche religie ende exercitie van dien, noch yemanden ter causen van dien t'injurieren, irriteren mit worden oft mit wercken, noch mit gelycke acten te scandalizeren, op pene van gestrafft te worddene als perturbateurs van de gemeene ruste, anderen ten exemple.

Ende opdat midlertijt niemant lichtelicke en stae tot eenigen begrype, captie oft pericle, zullen alle placcaeten, hiervoertijts gemaect ende gepubliceert op stuck van heresie, mitsgaders die criminele ordinantie, by den hertoghe van Alve gemaect ende gevolcht ende executie van dien gesuspendeert worden, totdat by de Generaele Staeten anders daerop geordineert zy, welverstaende datter egheen scandael en gebuere in maniere voirscreven.

Dat myn heere die Prince zal blyven admirael generael van der zee ende stadthoudere van Zyne Majesteit van Hollandt ende Zeelandt, Bommel ende andere geassocieerde plaetzen, om in als te gebieden, zoe dezelve jegenwoirdelijck doet, mitte selve officieren, justicieren oft magistraten, sonder eenige veranderinge oft innovatie, tenzy by zyne consente ende wille, ende dat over die steden ende plaetsen, die Zyne Excellentie nu ter tijt is houdende, totdat by de Generaele Staeten naer 't vertreck van de Spaengnaerden andersszins geordineert zy.

Maer belangende die steden ende plaetsen, begrepen onder die commissie van Conincklycke Majesteit, by hem ontfangen, die jegenwoirdelick onder 't gebiet ende gehoorzaamheyt van Zijnder Excellentie niet en staen, zal dit point gescorst blyven ter tijt ende wylen, dezelve steden ende plaetzen, hen mitten anderen Staeten gevoucht hebbende tot deze unie ende accord, Zyne Excellentie henlieden zal gegeven hebben satisfactie op de poincten, daerinne zylieden hen zouden vinden geinteresseert onder zijn gouvernement, 't zy ten opsiene van d'exercitie van der religien oft andersszins, opdat de provincien niet gedemembreert en worden ende om alle twist ende tweedracht te schouwen.

Ende en sullen midlertijt egeene placcaeten, mandementen, provisien noch exploitien plaetze hebben in de voirsz. landen ende steden, by den voirsz. heere Prince geregieert, dan die geene, by Zyne Excellentie ende by den Raede, magistraten oft officiers aldaer geapprobeert oft gedecerneert, zonder prejudicie van de toecommende tyde van de resorte van den Grooten Rade van Zyne Majesteit.

Is mede ondersproken, dat alle gevangenen ter zaeken van den voerleden troublen, namentlick die grave van Bossu, zullen vry ende los gelaeten wordden, zonder ranchoen te betalen, maer wel die vangenissekosten, tenware nochtans dat die ransoenen voer date van desen betaelt oft daarvan overcommen ende geaccordeert waren.

Is voorts veraccordeert, dat die voirsz. heer Prince ende alle andere heeren, riddersen, edelluyden, particuliere persoonen ende ondersaeten, van wat staete, qualiteyt oft conditie die zijn, mitsgaders henlieden weduwen, douaigieren, kinderen ende erffgenamen van d'een ende d'ander zyden gerestitueert zijn in huerlieden goeden naeme ende faeme ende zullen oic moegen aenveerden ende die possessie aennemen van alle huere heerlicheyden, goeden perogativen, actien ende credicten, die niet vercocht oft geallieneert en zijn, in zulcken staete als die voorsz. goederen nu jegenwoordich zijn, ende te dien effecte sijn alle defaulten, contimacien, arresten, sentencien, saisissementen ende executien, gegeven ende gedaen van religie, als omme 't aennemen van de wapenen mit 't gene daernaer gevolght is, gecasseert, gerevoceert, doot ende te nyete gedaen, ende sullen dezelve, mitsgaders alle scriftelycke proceduren, acten ende actitaten, te dien gesciet, vermeld ende in de registers geroyeert worden, zonder dat noodich zy hiertoe ander bescheet te nemen oft provisie te verwerfven dan dit jegenwoordich tractaet, nyetjegenstaende eenighe incorporatien, rechten, coustumen, privilegien, prescripten, zoo wel legale, conventionnelle, costumiere, als locale, noch eenige andere exceptien ter contrarien, diewelcke in dese ende in alle andere zaecken, den voirsz. troublen concernerende, zullen cesseren ende egeene stede hebben, totdien by dese, zoo verre als noot is, specialick gederogueert wesende, oick mede den rechte disponerende, dat generale derogatie niet en is zonder precedente specificatie. Welverstaende dat hieronder begrepen zullen zijn ende dit jegenwoirdich beneficie genieten mijn genaedichste vrouwe die gesellenede des durluchtichste Kurfurst van den Rhyne, eertijts achtergelaeten weduwe des heeren van Brederode, zoovele als aengaet Vianen ende andere goeden, daer haer Churfurstelicker Genade, oft actie van haer hebbende, toe gericht is.

Insgelicx zal hierinne begrepen wesen die grave van Bueren, zoovele aengaet die stadt, slot ende lande van Bueren, om dieselfde by den voirsz. heere grave by vertreck van garnisoene gebruyct te wordden, als zijn eyghen toebehoorte.

Ende zullen te niete gedaen ende affgeworpen wordden die pilaeren, trophoen, inscriptien ende andere teekenen, by den hertoge van Alve gedaen rechten tot schande ende blamatie, zoe van de bovengenompe als van allen anderen.

Aengaende die vruchten van den voirsz. heerlicheyden ende goeden, 't verloop ende die vertachterheden van den douarien, tochten, pachten, cheynsen ende renten, zoe op den Coninck, lande, steden ende alle anderen, die voer date van dese verschenen ende nochtans niet betaelt oft ontfanghen en zijn by Zyne Majesteit, oft zijns actie hebbende, die zal moegen elck in 't zyne genieten ende ontfangen.

Welverstaende, dat alle 't gunt, datter gevallen is zoewel van de voersz. erfgoeden, renten, als andere goeden zichtent sint Jans-misse LXXVI lestleden, zal blyven ten profyte van degene, hun recht hebbende, niettegenstaende dat daeraff by den ontfanger van de confiscatien oft andere yet ontfangen oft geint ware, daeraff in alzulcken gevalle restitutie geschieden zal.

Maer byzooverre eenige jaerscharen van de voirseyde pachten, renten oft ander incommen van 's Coninx wegen by tittle van confiscatie aengeslaegen ende geheven waeren, zoe wordt elck over gelycke jaerscharen vry, los ende quyte gehouden van de reele lasten ende opstal, uuyt zyne goeden gaende, zoo men ooc t'allen zyden insgelijcx vry, los ende quyte gehouden zal zijn van alle renten, staende op de landen ende die goeden, die men midts de voerleden troublen niet en heeft kunnen gebruycken, in alles naer raete van den tyde, dat 't zelve belet ende ongebruyct uuyt oirzaeken voirsz. gebuert is.

Nopende die huyscatheylen ende andere meublen, die aen beyde zyde te niete gedaen, vercocht oft anders gealieneert zijn, daeraff en zal niemand eenich verhael hebben.

Ende aengaende die erfgoeden, cheynsen ende renten, die by tittle van confiscatie vercocht oft gealieneert zijn, die Generaele Staeten zullen in elcke provincie ende uuyte Staeten van dezelve deputeren commissarissen, om kennisse te nemen van de zwaericheden, indien daer eenige vallen, om rede-

licke satisfactie te doen, zoewel aen de oude proprietarissen als aen de coopers ende vercrygers van de voirsz. goeden ende renten, voer hun regres ende evictie respectivelick.

Van gelycken sal geschieden nopende 't verloop van de personele renten ende obligatien ende alle andere pretensien, clachten ende doleantien, als die geïnteresseerde ter oirsaken van de troublen zullen naemaels aen wederzyden willen intenteren ende voirts stellen, in wat manieren dattet zy.

Dat alle prelaeten ende andere geestelicke persoonen, wiens abdien, stiften, fundatien ende residentien buyten Hollandt ende Zeelandt gelegen ende nochtans binnen dezelve landen gegoet zijn, zullen wederomme commen in den eygendom ende in 't gebruyck van dezelve huere goeden alsvoren ten opziene van den weerlicken. Maer wat belangt den religieusen ende andere geestelicken, die binnen die voirsz. twee provincien ende huere geassocieerde geprofessyt oft gheprebendeert ende daeruyt ghebleven oft getrocken zijn, gemerct dat den meestendeel van huere goeden gealieniert zijn, denzelven zal men van nu voirtaene verstrecken redelicke alimentatie neffens die geblevene, oft anders zal hen mede toegelaeten wordden 't gebruyck van huere goeden, tot verkiesinghe nochtans van de Staeten, alles by provisie ende tot anderstondt op hen voordere pretensien by de Generaele Staeten verordent zal wesen.

Voorts is geaccordeert, dat alle ghiften, exheredatien ende andere dispositien, inter vivos vel causa mortis by particuliere ende private persoonen gedaen, daerby die gerechte erffgenamen ter zaeken van de voirsz. troublen oft van de religie van huere gherechtighe successie verstemmen, vermindert ende onterft zijn, uuyt crachte van dese gehouden zullen wordden als gecasseert ende van geender weerden.

Ende alzo die van Hollandt ende Zeelandt, om die costen van den oirlogen beter te vervallen, alle specieen van goudt ende zilvere ten hoogen pryse gestelt hebben, die zy in andere provincien niet en zouden kunnen zonder groot verlies uuytgeven, is besproken, dat die gedeputeerde van de Generaele Staeten, ten eersten mogelick zijnde, adviseren zullen, om daerop te nemen eenen generaelen voet, ten fyne dat den cours van de voirsz. muntten eenvoudelick gestelt zy, alzo nae als doenlijck is, tot onderhoudenisse van dese unie ende van den gemeynen coophandel aen wederzyden.

Voorts op 't vertooch, gedaen by de gedeputeerde van Hollandt ende Zeelandt, ten fyne dat die Generaliteyt van allen den Nederlanden zouden

t'hueren laste nemen alle die schulden, die mijn heere de Prince gecontracteert heeft, omme te doene zyne twee expeditien ende geweldige hertochten, ten welcken zoo wel die van Hollandt ende Zeelandt als die provincien ende steden, die hen in den lesten tocht overgaven, verbonden hebben gehadt, zoo zy seyden, is 't zelve poinct gestelt ende gelaten ter discretie ende determinatie van de Generaele Staeten, denwelcken, alle zaken geappaiseert zijnde, daarvan rapport oft remonstrancie gedaen zal wordden, om dienaengaende zulcken regard genomen te worden als 't behoort.

In dit gemeyn accord ende pacificatie en sullen niet begrepen zijn, om te genieten 't beneficie van dien, die landen, heerlicheden ende steden, houdende partie contrarie, totdat zy hen effectuelick zullen gevoecht hebben mit deser confederatie, dewelck zy sullen moegen doen, als 't henlieden belieft.

Welck tractaet ende vredehandel nae rapport, aggregatie ende advoement, zoewel van de heeren gecommiteerden totten gouvernemente van den landen, alsoock van den Staeten derselver, eensamentlick van mijn heere die Prince, Staeten van Hollandt, Zeelandt ende geassocieerde, in alle de voirsz. poincten ende articlen ooc mede alle 't gene, dat by de voirseyde Generaele Staeten in 't gene voirsz. ende anderssins gediffinieert ende geordineert zal worden, die voirsz. gedeputeerde hebben uuyt crachte van henlieders povouren ende commissie beloofd ende gezworen, beloven ende zweren by dese onverbrekelick t'observerene, t'onderhoudene ende volcommen ende alle tzelve over d'een ende d'ander zyde te doen respectivelick ratiffieren, zweren, teekenen ende zegelen by den prelaten, edelen, steden ende andere leden van den voirsz. landen, zunderlinge ooc by den voirsz. heer Prince, zowel in's generael als particulier, binnen een maent naestcomende, t'elcx genougene; ende in kennisse van alle 't guene voirsz. is, hebben de voirsz. gedeputeerden dese jegenwoirdighe onderteekent in 't schepenhuis van de stadt van Ghendt den Villen van Novembri XVc LXXVI.

(Overgenomen uit: A.S. de BLÉCOURT en N. JAPIKSE (ed.), *Klein plakkaatboek van Nederland. Verzameling van ordonnantiën en plakkatens betreffende regeeringsvorm, kerk en rechtspraak* (14e eeuw tot 1749), Groningen/Den Haag 1919, nr. XVI, p. 113- 117. Editie naar het origineel in 's-Gravenhage, Nationaal Archief, fonds Holland, bruine kastje, nr. 25.)

DE PACIFICATIELEZINGEN VZW

PACIFICATIELEZINGEN

- 1981 **Dr. Albert H. van den Heuvel**
Het ideologieloze tijdperk
- 1982 **Dr. Dirk Dolman**
Het parlement als pacificatie
- 1983 **Prof. dr. em. Edward Schillebeeckx**
Vrede door gerechtigheid
- 1984 **Kees C.A.M. Middelhoff**
Wortels van een misverstaan
- 1985 **Dr. Johannes G.C.A. Briels**
De Zuidnederlandse immigratie omstreeks 1572-1630:
Een vergeten bladzijde uit de geschiedenis van de Nederlanden
- 1986 **Hella S. Haasse**
De Lage Landen en het Platte Vlak: Kanttekeningen bij een
gemeenschappelijke literatuur
- 1987 **Prof. dr. Han Entzinger**
Immigratie en pluralisme
- 1988 **Fons Rademakers en Roland Verhavert**
De Nederlandse film
- 1989 **Jan Hoet**
De kunst als waarde van morgen
- 1990 **Maarten Mourik**
Culturele coëxistentie in Europa: de noodzaak van een nieuwe
pacificatie
- 1991 **Geert Vanistendael**
En België heeft Vlaanderen gemaakt
- 1994 **Greetje van den Bergh**
Tussen handhaven en verdwijnen: Het Nederlands in een
eenwordend Europa
- 1995 **Prof. dr. mr. Cees Fasseur**
Verbittering en verzoening: Nederland en zijn koloniale
nalatenschap

- 1996 **Prof. dr. Herman Balthazar**
 Brabantse en Hollandse patriotten: De Revolutietijd in Noord en Zuid, eender en anders
- 1997 **J.L. Heldring**
 Pacificatie van Europa?
- 1999 **Prof. dr. em. Eric Suy**
 Prolegomena voor een pacificatie tussen de volken
- 2000 **Derk-Jan Eppink**
 Over de Moerdijk: Cultuurkloven in Europa
- 2001 **Gerard Mortier**
 Europa: het gevaar van de verstomming
- 2002 **Paul Beugels**
 Bondgenoten in Cultuur
- 2003 **Jozef Deleu**
 De Lage Landen 'in de vaart der volken'
- 2004 **Michaël Zeeman**
 Nederlands Geestesmerk? De Lage Landen en hun zelfbewustzijn in hun posthistorisch heden
- 2005 **Rik Torfs**
 Religie, vrede en onvrede
- 2006 **Paul Schnabel**
 In het zicht van de toekomst
- 2007 **Mia Doornaert**
 Europa als in een duistere spiegel
- 2008 **Herman Pleij**
 Hoe Belgisch is Nederland, hoe Hollands is Vlaanderen
 Over de mentale boedelscheiding tussen noord en zuid
- 2009 **Johan Decavele**
 De Pacificatie van Gent her(be)dacht

- In 1981 tot 1988, in 1990, 1994, 1995, 1997, 2000, 2002, 2004, 2006 en 2008 werden de lezingen te Gent georganiseerd;
- in 1996 werd de lezing te Leiden georganiseerd;
- in 1999 werd de lezing te Dordrecht georganiseerd;
- in 2001, 2003, 2005, 2007 en 2009 werden de lezingen te Breda georganiseerd